

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЗОЛОТА Леся Володимирівна - аспірант Сумського державного університету

УДК: 342.95 (477)

В статті, на основі аналізу мнень отечественных ученых, касаемо понимания сущности такой категории как «наука», автором выяснено содержание понятия «научная деятельность». Предложено научную деятельность понимать в широком и узком смысле. Автором определена система основных признаков научной деятельности: а именно: 1) является систематическим процессом; 2) процесс с применением интеллектуальных (умственных) и творческих способностей субъектов научной деятельности; 3) процесс направлен на создание новых результатов; 4) цель такой деятельности заключается в дальнейшем практическом применении полученных научных результатов; 5) выполнены исследования в процессе научной деятельности должны быть оригинальными и содержать элемент новизны.

Ключевые слова: наука, научная деятельность, научный результат, научные исследования, интеллектуальные способности.

Постановка проблеми

З розвитком демократичного суспільства, різних суспільних відносин все більшого значення для економічної стабільності України, політика якої спрямована на європейську інтеграцію, її добробуту загалом, набувають питання та проблеми розвитку науки та наукової діяльності, вирішення яких є запорукою досягнення єдиного європейського наукового простору. Наукова діяльність це завжди процес проведення наукових досліджень, у межах яких здійснюється

пошук нових знань, новаторських ідей, пропозицій тощо.

Також погоджуємось з думкою Н.П. Христинченко, що на сьогодні наукова діяльність становить підвищений інтерес в Україні. Держава всіляко підтримує та забезпечує розвиток науки. Так, на законодавчому рівні закріплено пріоритетність наукової діяльності як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян [1, с. 50].

Стан дослідження

Проблемні аспекти розвитку науки та наукової діяльності в Україні досліджували у своїх працях такі вчені, як: Г. Барабаш, В. Буряк, С. Головка, В. Козаков, Ю. Козловський, А. Куліш, Л. Лобанова, О. Музичук, О. Савченко, В. Сташенко, С.М. Черновська та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «наукова діяльність», з'ясування його змісту та виокремлення основних ознак наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу

Філософський словник за загальною редакцією І. Т. Фролова визначає науку як сферу дослідницької діяльності, що спрямована на вироблення нових знань і включає в себе умови цього процесу: вчені, наукові установи, методи науково-дослідної

роботи, понятійний апарат, наукова інформація та наукові знання [2, с. 236]. Наука - це соціально значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично-систематизованих знань про дійсність. Наука є складовою частиною духовної культури людства. Як система знань, вона охоплює не тільки фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської думки та дії, а й певні форми та способи усвідомлення їх. Отже, наука виступає як: – специфічна форма суспільної свідомості, основою якої є система знань; – процес пізнання закономірностей об'єктивного світу; – певний вид суспільного розподілу праці; – процес виробництва знань і їх використання [3, с. 9].

В.О. Рассудовський під сферою науки розуміє наукову діяльність, до котрої він відносить як суто дослідницьку, так і інші види діяльності, що сприяють розвитку науки та застосуванню результатів наукових досліджень (тобто наукову інформацію, наукову видавничу діяльність, бібліотечну справу, музеї, архіви тощо) [4, с. 7-8]. У свою чергу, С.Г. Стеценко дає визначення науки як сфери людської діяльності, спрямованої на здобуття та застосування нових знань, яка реалізується шляхом виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень [5, с. 426]. Науці властиві певні особливості: універсальність, фрагментарність, загальна значущість, безособовість, систематичність, незавершеність, наступність, критичність, достовірність, поза моральність, раціональність, чуттєвість [6, с. 128].

Законодавством визначено поняття наукової діяльності, під якою запропоновано розуміти інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Під фундаментальними науковими дослідженнями законодавець розуміє теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи

пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки. У свою чергу, прикладні наукові дослідження визначаються як теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань [7]. Проте, слід зауважити, що сама назва Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» говорить про те, що окрім наукової, законодавець розрізняє і науково-технічну діяльність.

Так, у Законі передбачено, що науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки. Також положення Закону містить визначення поняття науково-технічного (прикладного) результату, під яким пропонується розуміти одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, введені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику. Науково-технічний (прикладний) результат може бути у формі ескізного проекту, експериментального (дослідного) зразка або його діючої моделі, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, дослідного зразка, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науко-

во-методичних документів тощо [7]. У свою чергу, під науково-технічними (експериментальними) розробками розуміється науково-технічна діяльність, що базується на наукових знаннях, отриманих у результаті наукових досліджень чи практичного досвіду, та провадиться з метою доведення таких знань до стадії практичного використання. Результатом науково-технічних (експериментальних) розробок є нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, об'єкти права інтелектуальної власності, нові або істотно вдосконалені послуги [7].

Отже, аналізуючи зазначені вище положення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», зазначимо, що поняття наукової діяльності і науково-технічної діяльності є не тотожними, проте вони переплітаються в тому аспекті, що як видом наукової діяльності, так і видом науково-технічної діяльності є прикладні наукові дослідження. Так, необхідно зазначити, що прикладні наукові дослідження – це нові знання, які спрямовані на подальше їх застосування на практиці. Тобто це конкретні пропозиції щодо вдосконалення чогось або щодо створення нового, які можуть бути виражені як у формі теоретичних пропозицій, так і за допомогою відповідних креслень, розрахунків, схем, розробок тощо. Також результатом прикладних наукових досліджень є не ті продукти, процеси, системи, які необхідно вдосконалити, а саме відповідні пропозиції по їх удосконаленню, а безпосередньо такі продукти, пристрої, процеси, системи, технології тощо є результатом науково-технічних (експериментальних) розробок. І слід зауважити, що відповідні прикладні наукові дослідження знаходять своє відображення в наукових творах (працях) різного характеру, на які розповсюджується дія охоронних норм авторського права.

Наукова діяльність володіє низкою особливостей проти інших видів діяльності. Наукові знання становлять певну систему, яка підпорядкована поняттям, які знаходяться у взаємозалежності. Безпосередня мета науки – опис, пояснення та передбачення процесів та явищ дійсності на осно-

ві відкритих нею законів [8, с. 11]. Так, наукова діяльність має важливе значення в процесі функціонування науково-технічного прогресу в Україні, підвищення розвитку українського суспільства, держави та її економіки, збільшення впливу України на міжнародній арені як у науковому просторі, так і в сфері міжнародної економіки та політики.

Слід також зауважити, що законодавче визначення наукової діяльності є не зовсім доречним, оскільки потребує більш детального уточнення таких категорій, як інтелектуальна та творча діяльність. Також вважаємо стилістичною помилкою визначати наукову діяльність через термін «діяльність», оскільки такий підхід не в повній мірі розкриває сутність та зміст досліджуваного поняття. Для того щоб в повній мірі розкрити зміст зазначеного вище поняття, необхідно окремо з'ясувати, що собою являє творча діяльність, інтелектуальна діяльність.

Як вважає С.Л. Рубінштейн, творчою є всяка діяльність, яка створює дещо нове, оригінальне, що при тому входить в історію розвитку не тільки самого творця, а й науки, мистецтва і т. д. [9, с. 104]. Слушно зазначає свою думку Л.І. Пташнік з приводу того, що творча діяльність полягає в умінні самостійно знаходити способи вирішення виникаючих проблемних ситуацій і завдань. Продуктами творчої діяльності можуть бути наукові відкриття (наукова творчість), винаходи (технічна творчість), витвори мистецтва і літератури (художня творчість) [10, с. 177]. Творча діяльність – це цілеспрямована пошукова діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, з притаманною йому неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. Творчість властива людині, тому що передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності, яким може бути тільки людина [11, с. 439]. Законодавець в Законі України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI більш вужче визначив поняття творчої діяльності, під якою запропонував розуміти індивідуальну чи колективну творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну

цінність [12]. Отже, творча діяльність характеризується індивідуальним, оригінальним підходом особи до створення нового результату, вона є елементом прояву особистості та сприяє її розвитку.

Що стосується інтелектуальної діяльності, то тенденції розвитку науки, культури, техніки і виробництва, особливо у другій половині ХХ ст. та на початку ХХІ ст., свідчать про те, що людство у своєму розвитку підійшло до тієї межі, коли подальший прогрес буде зумовлюватися саме розумовою діяльністю суспільства. Тобто саме результати розумової діяльності, або за теперішньою термінологією - інтелектуальної діяльності, будуть визначати стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Уже тепер видно, що високий рівень інтелектуальної діяльності у тій чи іншій країні зумовлює високий рівень добробуту її народу [13, с. 15]. Під інтелектуальною діяльністю розуміється розумова (творча, духовна) праця людини в галузі науки, техніки, літератури, мистецтва, художнього конструювання тощо. Інтелектуальна діяльність втілюється і виявляється у певних результатах, а саме інтелектуальних продуктах. Необхідно пам'ятати про те, що не всяка інтелектуальна діяльність є творчою працею, водночас будь-який творчий результат - продукт інтелектуальної діяльності [14, с. 48].

Так, результатом інтелектуальної діяльності є саме інтелектуальна власність, яка розуміється як право на результати розумової діяльності людини, та є благом нематеріальним, зберігається за його творцями й може використовуватись іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, зазначених у законодавстві. При цьому сам процес інтелектуальної діяльності, як такої, право на власність зазвичай не регулює. Лише після завершення цієї діяльності внаслідок створення нових результатів у сфері науки, літератури, мистецтва, техніки й технології починають діяти норми цивільного права, що забезпечують суспільне визнання відповідного об'єкта, встановлюють його правовий режим, а також охорону прав і законних інтересів його творця [15, с. 4].

Висновки

Проаналізувавши вищезазначений матеріал, пропонуємо наукову діяльність розуміти у широкому та вузькому значенні. Так, у широкому розумінні наукова діяльність – це процес створення, за допомогою застосування аналітичного підходу, систематизованих нових об'єктивних наукових знань, які виражаються в різних змістовних формах – результатах наукової діяльності (наукові твори, наукові відкриття, прикладні наукові дослідження тощо), з метою подальшого їх застосування (впровадження) в соціальну практику та супроводження відповідних наукових результатів.

У вузькому розумінні наукову діяльність пропонуємо визначити як систематичне здійснення суб'єктами такою діяльністю (вченими, науковими працівниками, науково-педагогічними працівниками, аспірантами, докторантами, іншими вченими, науковими установами тощо) наукових досліджень, спрямованих на вироблення нових оригінальних теоретичних напрацювань та наукових ідей (результатів наукової діяльності), з метою їх подальшого застосування в практичній діяльності.

Визначившись зі змістом поняття «наукова діяльність» і комплексно оцінюючи широкий і вузький підходи до його визначення, пропонуємо виокремити основні його ознаки, до яких слід віднести такі: 1) є систематичним процесом; 2) процес із застосуванням інтелектуальних (розумових) і творчих здібностей суб'єктів наукової діяльності; 3) процес спрямований на створення нових результатів; 4) мета такої діяльності полягає в подальшому практичному застосуванні отриманих наукових результатів; 5) виконані дослідження в процесі наукової діяльності повинні бути оригінальними і містити елемент новизни.

Література

1. Христинченко Н.П. Суб'єкти наукової діяльності в Україні // Наше право. 2014. № 5. С. 50-53.
2. Философский словарь / Под ред.- И. Т. Фролова. 4-е изд. М.: Политиздат, 1980. 444 с.

АНОТАЦІЯ

У статті, на основі аналізу думок вітчизняних вчених щодо розуміння сутності такої категорії, як «наука», автором з'ясовано зміст поняття «наукова діяльність» та запропоновано її розуміти в широкому та вузькому значенні. Так, у широкому розумінні наукова діяльність – це процес створення, за допомогою застосування аналітичного підходу, систематизованих нових об'єктивних наукових знань, які виражаються в різних змістовних формах – результатах наукової діяльності (наукові твори, наукові відкриття, прикладні наукові дослідження тощо), з метою подальшого їх застосування (впровадження) в соціальну практику та супроводження відповідних наукових результатів. У вузькому розумінні наукову діяльність пропонуємо визначити як систематичне здійснення суб'єктами такою діяльністю (вченими, науковими працівниками, науково-педагогічними працівниками, аспірантами, докторантами, іншими вченими, науковими установами тощо) наукових досліджень, спрямованих на вироблення нових оригінальних теоретичних напрацювань та наукових ідей (результатів наукової діяльності), з метою їх подальшого застосування в практичній діяльності.

Автором зауважено, що поняття наукової діяльності і науково-технічної діяльності є не тотожними, проте вони переплітаються в тому аспекті, що як видом наукової діяльності, так і видом науково-технічної діяльності є прикладні наукові дослідження. Так, необхідно зазначити, що прикладні наукові дослідження – це нові знання, які спрямовані на подальше їх застосування на практиці. Тобто це конкретні пропозиції щодо вдосконалення чогось або щодо створення нового, які можуть бути виражені як у формі теоретичних пропозицій, так і за допомогою відповідних креслень, розрахунків, схем, розробок тощо. Також результатом прикладних наукових досліджень є не ті продукти, процеси, системи, які необхідно вдосконалити, а саме відповідні пропозиції по їх удосконаленню, а безпосередньо такі продукти, пристрої, процеси, системи, технології тощо є результатом науково-технічних (експериментальних) розробок. Відповідні прикладні наукові дослідження знаходять своє відображення в наукових творах (працях) різ-

ного характеру, на які розповсюджується дія охоронних норм авторського права.

Визначившись зі змістом поняття «наукова діяльність» і комплексно оцінюючи широкий і вузький підходи до його визначення, автор пропонує систему основних ознак наукової діяльності: а саме: 1) є систематичним процесом; 2) процес із застосуванням інтелектуальних (розумових) і творчих здібностей суб'єктів наукової діяльності; 3) процес, спрямований на створення нових результатів; 4) мета такої діяльності полягає в подальшому практичному застосуванні отриманих наукових результатів; 5) виконані дослідження в процесі наукової діяльності повинні бути оригінальними і містити елемент новизни.

Ключові слова: наука, наукова діяльність, науковий результат, наукові дослідження, інтелектуальні здібності.

3. Абракітов В.Е. Курс лекцій «Основи наукових досліджень» (для студентів 4 курсу денної форми навчання галузь знань 1702 «Цивільна безпека» напряму підготовки 6.170202 “Охорона праці”) / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х. : ХНУМГ, 2014. 130 с.

4. Рассудовский В.А. Государственная организация науки в СССР (правовые вопросы). М.: Юридическая литература, 1971. 248 с.

5. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 624 с.

6. Горелов А.А. Концепции современного естествознания / М.: Гуманит.изд. центр ВЛАДОС, 1998. 512 с.

7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII // Відомості Верховної Ради, 2016, № 3, ст.25

8. Козловський Ю.М. Наукова діяльність вищого навчального закладу: Випуск 1: Наука як сфера людської діяльності: науково-методичні рекомендації / Львів: Сполум, 2009. - 28 с.

9. Рубинштейн, С.Л. Принцип творческой самодеятельности (К философским основам современной педагогики) // Вопросы психологии. 1986. №4. С. 101-109.

SUMMARY

In the article, based on the analysis of the opinions of domestic scientists regarding the understanding of the essence of such a category as "science", the author clarifies the meaning of the concept "scientific activity", and it is proposed to understand it in a broad and narrow sense. Thus, in the broad sense, scientific activity is the process of creation, by means of the application of the analytical approach, of systematized new objective scientific knowledge, expressed in various content forms - the results of scientific activity (scientific works, scientific discoveries, applied scientific research, etc.), from the purpose of their further application (introduction) in social practice and support of relevant scientific results. In the narrow sense, we propose to determine scientific activity as a systematic implementation of such activities by the subjects (scientists, scientific workers, scientific and pedagogical workers, postgraduate students, doctoral students, other scientists, scientific institutions, etc.) of scientific research aimed at developing new original theoretical developments and scientific ideas (results of scientific activity), with the purpose of their further application in practical activity.

The author notes that the concepts of scientific activity and scientific and technological activities are not identical, but they are interwoven in the aspect that applied scientific research is both a type of scientific activity and a type of scientific and technological activity. So, it should be noted that applied scientific research is a new knowledge, aimed at their further application in practice. That is, specific proposals for the improvement of something, or for the creation of a new one, which can be expressed both in the form of theoretical proposals, and with the help of corresponding drawings, calculations, schemes, designs, etc. Also, the result of applied scientific research is not the products, processes, systems that need to be improved, namely the corresponding proposals for their improvement, and directly such products, devices, processes, systems, technologies, etc. are the result of scientific and technological (experimental) developments. Relevant applied scientific researches are reflected in scientific works (works) of various character, which are subject to the protection of copyright norms.

Recognizing the content of the concept of "scientific activity" and comprehensively assessing

the broad and narrow approaches to its definition, the author identified the system of basic features of scientific activity: namely: 1) is a systematic process; 2) a process involving the use of intellectual (intellectual) and creative abilities of subjects of scientific activity; 3) the process is aimed at creating new results; 4) the purpose of such activity is to further practical application of the received scientific results; 5) performed research in the process of scientific activity must be original and contain element of novelty.

Key words: science, scientific activity, scientific result, scientific researches, intellectual abilities.

10. Пташнік Л.І. Процес і зміст творчої діяльності майбутнього вчителя // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Сер. : Педагогічна. 2013. Вип. 19. С. 177-180.

11. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика : наук.-практ. вид. : у 4 т. / за заг. ред. О. Д. Святоцького. Т. 1: Право інтелектуальної власності / С. О. Довгий, В. С. Дробязко, В. О. Жаров та ін. ; за ред. В. М. Литвина, С. О. Довгого. К.: Ін. Юре, 1999. 500 с.

12. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI // Відомості Верховної Ради України, 2011, № 24, ст.168

13. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

14. Еннан Р.Є. Сутність права інтелектуальної власності // Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 38. С. 46-55.

15. Мікульонок І.О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. / 3-тє вид., переробл. і допов. К. : НТУУ «КПІ», 2012. 238 с.